

Ο Επίκουρος και οι Επικούρειοι κατά τον Μεσαίωνα

Λεωνίδας Α. Αλεξανδρίδης

2021

Επικούρειος, άρα ηδονιστής. Λάτρης του οίνου, της καλοπέρασης, της καλοφαγίας και των απολαύσεων – να η συνηθισμένη έννοια του όρου. Τουλάχιστον για τους περισσότερους, και από την αρχαιότητα. Η ευτυχία των επικούρειων, όπως την παρουσίαζαν στη Δύση ανά τους αιώνες, είναι η ευτυχία της κοιλιάς, σε όλες της τις καταστάσεις και τις υπερβολές. Στο 10^ο βιβλίο του έργου *Βίοι και θεωρίες σημαντικών φιλοσόφων* ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρεται στις κατηγορίες που δέχτηκε ο Επίκουρος κατά την αρχαιότητα, αλλά σπεύδει αμέσως να υπερασπισθεί τον φιλόσοφο και την θεωρία του.

Ολοκληρωτική παρανόηση. Επειδή η ευτυχία, σύμφωνα με τη φιλοσοφία του Επίκουρου, βρίσκεται στον αντίποδα της αχαλίνωτης απόλαυσης. Καμία σχέση με όργια, φαγοπότια, μεθοκόπια ή τεχνητούς παράδεισους. Αντίθετα, αυτή η φρόνιμη ευτυχία έχει εντυπωσιακή λιτότητα. Αρκεί κανείς να διαβάσει την *Επιστολή προς Μενοικέα*.

Όταν λοιπόν λέμε ότι η ηδονή είναι ο τελικός σκοπός της ζωής, δεν εννοούμε τις ηδονές των ασώτων και αυτές που συνίστανται στην αισθησιακή απόλαυση, όπως νομίζουν μερικοί από άγνοια και επειδή διαφωνούν με εμάς ή είναι κακώς πληροφορημένοι, αλλά εννοούμε να μην πονά το σώμα και να μην ταρασσεται η ψυχή. Γιατί την ευχάριστη ζωή, δεν την γεννούν τα ποτά και οι συνεχείς διασκεδάσεις, ούτε οι απολαύσεις αγοριών και γυναικών, ούτε ψαριών και των άλλων εδεσμάτων που προσφέρουν τα πολυτελή τραπέζια, αλλά ο νηφάλιος λογισμός, που ερευνά τις αιτίες για κάθε προτίμηση ή αποφυγή και διώχνει τις δοξασίες από τις οποίες προέρχεται η μεγαλύτερη ταραχή που καταλαμβάνει τις ψυχές μας.

Η επικούρεια φιλοσοφία, όπως γράφει στο έργο του *Η ηθική του Επίκουρου* ο Γάλλος φιλόσοφος του 19^{ου} αιώνα Jean Marie Guyau, ήταν το τελευταίο από τα φιλοσοφικά συστήματα που επέζησαν για κάποιο χρονικό διάστημα ακόμα στο χριστιανισμό. Παράτεινε την ύπαρξή της τετρακόσια χρόνια μετά τον Χριστό. Την εποχή αυτή, οριστικά βουβή, φαίνεται να εξαφανίζεται τελείως. Εντούτοις, παρά τον θρίαμβο του χριστιανισμού, έμειναν πάντοτε κάποια ίχνη του επικούρειου πνεύματος, που συγγέονταν τελικά με το πνεύμα της μη πίστης.

Οι μεγάλες ιστορίες της φιλοσοφίας –τουλάχιστον οι πιο σοφές από αυτές- θέλουν να επαναλαμβάνουν ότι πριν από την εκ νέου ανακάλυψη του *Για τη φύση των πραγμάτων* του

Λουκρήτιου από τον Poggio Bracciolini το 1417 και την λατινική μετάφραση του *Βίοι και θεωρίες σημαντικών φιλοσόφων* το 1433 ο Επίκουρος και οι επικούρειοι ήταν στην κυριολεξία απόντες από την φιλοσοφική σκηνή, περιορισμένοι σε μύθους χωρίς πηγές, άλλοτε φιλολογικούς, άλλοτε δογματικούς, συμπεριλαμβανόμενοι στους αιρετικούς ή στους οπαδούς κάθε ριζοσπαστικής φιλοσοφίας και αποστασίας, είτε υλιστικής ή απλά άπιστης. Δεν συγκρατεί κανείς λοιπόν γενικά από το μεσαιωνικό επεισόδιο παρά μόνο την θέση που προορίζει ο Dante για τον Επίκουρο και τους μαθητές του στον έκτο κύκλο της Κολάσεως, μαζί με όλους τους αιρετικούς στην *Θεία Κωμωδία* του.

Τα πρώτα επικούρεια ξεπετάγματα θα ήταν η πράξη του Francesco Zabarella, του πρώτου που αποκατέστησε τον Επίκουρο στο έργο του *De felicitate*, και ακολούθησε από κοντά το έργο *Defensio Epicuri* του Cosimo Raimondi και το έργο *Voluptate* του Lorenzo Valla τις πρώτες δεκαετίες του 15^{ου} αιώνα. Επίσης, τρέφεται συστηματικά η εικόνα του μεσαίωνα χωρίς τον Επίκουρο. Η ιστοριογραφία παλαιότερη αλλά και σύγχρονη σταματά συνήθως στον Διογένη Οιοανδέα (3^{ος} αιώνας) κάνει αναφορά στις μαρτυρίες του Κικέρωνα, του Σενέκα, του Πλούταρχου ή του Γαληνού και περνά κατευθείαν στον Pierre Gassendi (17^{ος} αιώνας) χωρίς οποιαδήποτε αναφορά στον Μεσαίωνα.

Ένα τέτοιο κενό είναι τελικά κατανοητό. Επειδή η ιστοριογραφία είναι βαθιά επηρεασμένη από το φιλοσοφικό έργο που πραγματοποιήθηκε από τον Pierre Gassendi το 17^ο αιώνα στο έργο του με τον τίτλο *Ζωή και ήθη του Επίκουρου*, στο οποίο προσπαθεί να αποκαταστήσει τον φιλόσοφο από τις αιτιάσεις που θα τον βάρυναν από την αρχαιότητα (ασέβεια, μοχθηρότητα, λαιμαργία, ή ακόμα και μίσος προς τη γνώση). Πράγματι, ο Gassendi παρουσιάζει το έργο του της αποκατάστασης σαν να ήταν ο πρώτος που ορθώθηκε ενάντια στην λαϊκή γνώμη και στην γνώμη των σοφών που θεμελιώθηκε στις συκοφαντίες των στωικών και των Πατέρων της Εκκλησίας. Δεν βρίσκει κανείς ούτε μια λέξη για το Μεσαίωνα σε αυτό το σύνολο με τη μορφή αγόρευσης για την πολυμάθεια. Θέλοντας να ξεριζώσει ένα θρύλο, έδινε χωρίς να το ξέρει το υλικό για να δημιουργήσουν από αυτό ένα νέο θρύλο.

Όμως μια πρόσφατη μελέτη ενός Γάλλου ερευνητή, του Aurélien Robert, με τον τίτλο *ο Επίκουρος και οι επικούρειοι τον Μεσαίωνα*, και στη συνέχεια ένα έργο το οποίο εκδόθηκε το 2021 με τον τίτλο *Ο Επίκουρος στην Κόλαση. Αίρεση, αθεΐα και ηδονισμός στον Μεσαίωνα*, φαίνεται ότι έρχεται να ανατρέψει εν μέρει την επικρατούσα αντίληψη για τον Επίκουρο κατά τον Μεσαίωνα.

Ο Aurélien Robert ερευνά και δίνει απαντήσεις σε βασικά ερωτήματα: πρώτον, γιατί, ανάμεσα σε πολυάριθμους Έλληνες ή Ρωμαίους στοχαστές, οι επικούρειοι είναι οι μόνοι που στέλλονται στον έκτο κύκλο της Κολάσεως; Δεύτερον, γιατί αντιλαμβάνονται τον Επίκουρο σαν Αιρετικό; Τρίτον, Πως ένας φιλόσοφος που έζησε τέσσερις αιώνες πριν από τον Χριστό μπόρεσε να γίνει αρχέτυπο

του εχθρού της χριστιανικής πίστης κατά τον Μεσαίωνα; Και, τέταρτον, τελικά, η Αναγέννηση ήταν πράγματι η χρονική στιγμή της εκ νέου ανακάλυψης του Έλληνα φιλοσόφου;

Απέχοντας από το να είναι άγνωστη μέχρι τον 15^ο αιώνα, η επικούρεια σκέψη ήταν το αντικείμενο έντονων συζητήσεων στο **Μεσαίωνα**, πηγαινόντας από το θρησκευτικό ανάθεμα στο φιλοσοφικό εγκώμιο.

Το να αντιληφθούμε αυτή την ιστορία προϋποθέτει πράγματι να διακρίνουμε από τη μια πλευρά την προέλευση της μορφής του αιρετικού άθεου και φιλήδονου επικούρειου, από την άλλη μεριά την φιλοσοφική πρόσληψη της σοφίας του Επίκουρου, η οποία λαμβάνει αποφασιστική στροφή τον 12^ο αιώνα. Εάν η καρικατούρα του διεφθαρμένου επικούρειου ο οποίος δεν πιστεύει στον Θεό έχει γεννηθεί στην **Αρχαιότητα**, ο Μεσαιώνας την έκανε δημοφιλή ταυτίζοντας την με ορισμένο αριθμό πολύ γνωστών βιβλικών μορφών.

Εξάλλου, εάν κανένας στοχαστής του Μεσαίωνα δεν δέχθηκε την υλιστική του φυσική ή την κριτική του στη θρησκεία, από τον 12^ο αιώνα, ορισμένοι δεν δίστασαν να ξαναπάρουν για τον εαυτό τους ένα μέρος της ηθικής του Επίκουρου. Ξαναβρίσκουμε το ίδιο αυτό διφορούμενο μέχρι τον 17^ο αιώνα, που περιλαμβάνεται στους ουμανιστές της Αναγέννησης: ασκούσαν δημόσια κριτική στον κοινό επικούρειο, αλλά εγκωμιάζαν τη σοφία του Επίκουρου στους πιο περιορισμένους κύκλους τους.

Ποιμαντορική χρήση της μορφής του επικούρειου

Η εικόνα του αιρετικού επικούρειου, σύμβολο της αθεΐας και του χυδαίου ηδονισμού, δεν είναι λοιπόν καθόλου μεσαιωνική δημιουργία, αν και την ξαναβρίσκουμε μέχρι και στην *Θεία Κωμωδία* του Δάντη, ο οποίος τοποθετεί τον Επίκουρο και τους μαθητές του στον έκτο κύκλο της Κολάσεως ανάμεσα στους αιρετικούς.

Ο επικούρειος δεν ήταν κάτι άλλο από τον **άμυαλο** των Ψαλμών που λέει από καρδιάς ότι δεν υπάρχει ο Θεός, ήταν επίσης η μορφή του **Εκκλησιαστή** ο οποίος από την διαπίστωση της ματαιότητας του κόσμου βγάζει ότι πρέπει να απολαμβάνει όλες τις ηδονές, ήταν τελικά αυτός που αναφωνεί «ας φάμε και ας πιούμε, επειδή αύριο πεθαίνουμε», στον Ησαΐα.

Πέραν από αυτό το νέο πορτρέτο του επικούρειου, είναι κυρίως η χρήση αυτής της μορφής η οποία εξελίσσεται καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα για να καταλάβει πολύ σημαντική θέση σε αυτό που ονομάζεται ποιμαντορική του φόβου. Ο λαός έπρεπε ν' αναγνωρίζει τον εαυτό του σε

αυτό το πορτρέτο του αιρετικού επικούρειου και να φοβάται ότι θα υποστεί τις τιμωρίες της κόλασης οι οποίες προορίζονταν γι' αυτόν. Να γιατί καταλαμβάνει μοναδική θέση στα κηρύγματα.

Το να είσαι επικούρειος, δηλαδή να μην πιστεύεις ή να πιστεύεις λανθασμένα, ή να οδηγείσαι μόνο από τις επίγειες ηδονές, σημαίνει να γίνεσαι αιρετικός χριστιανός. Λόγω του πολλαπλασιασμού αυτού του δημόσιου λόγου των θεολόγων, αυτή η παρουσίαση του επικούρειου έγινε εξαιρετικά δημοφιλής και την ξαναβρίσκουμε πολύ γρήγορα στη λογοτεχνία και την ποίηση, περιλαμβανομένων και των λαϊκών.

Μπορούμε λοιπόν να βεβαιώσουμε ότι η *Κόλαση* του Δάντη εκφράζει μια άποψη για τον Επίκουρο η οποία είναι το αποτέλεσμα αυτής της λογικής στην πράξη μέσα στο μεσαιωνικό κήρυγμα.

Μια πρώτη αποκατάσταση του Επίκουρου στον Μεσαίωνα;

Βρίσκουμε από τον 12^ο αιώνα κείμενα τα οποία εγκωμιάζουν τον Επίκουρο. Διαπιστώνουμε έτσι την ύπαρξη ενός **διπλού λόγου**: ο ένας απευθύνεται στο λαό, ο άλλος περιορίζεται στις συζητήσεις των σοφών.

Πέραν από τις πολύ ευνοϊκές κρίσεις του Pierre Abélard¹, του Guillaume de Malmesbury², ή του Jean Salisbury, ο Επίκουρος βρίσκεται θέση σε πολλές συλλογές των «Βίων των φιλοσόφων», από τον 13^ο αιώνα, δυο αιώνες πριν από την λατινική μετάφραση του Διογένη Λαέρτιου. Αυτά τα κείμενα είναι πολύ πιο συχνά συγκολλήσεις παραθέσεων αποσπασμάτων από κλασσικούς συγγραφείς – κυρίως από τον Σενέκα- και από τους Πατέρες της Εκκλησίας. Ο Επίκουρος εμφανίζεται εκεί σχεδόν σαν **μοναχός πριν την ώρα του**: περιφρονεί τα εξωτερικά αγαθά, τις τιμές, τον πλούτο και τις κάθε είδους καταχρήσεις. Εάν κάνει χρήση των ηδονών, η χρήση αυτή είναι μετρημένη, πάντοτε ελεγχόμενη από την αρετή. Θεωρείται λοιπόν μεγάλος σοφός, του οποίου τα χαρακτηριστικά δεν έχουν τίποτα το κοινό με αυτά του αιρετικού επικούρειου.

Η εκ νέου ανακάλυψη της ηδονής

¹ Ο Πέτρος Αβελάρδος (γαλλικά: *Pierre Abélard*, 1079 - 1142)

ήταν Γάλλος φιλόσοφος και θεολόγος του Μεσαίωνα. Γεννήθηκε στο Λε Παλέ, ένα μικρό χωριό 10 μίλια ανατολικά της Ναντ στη Βρετάνη από ευγενή οικογένεια. Από νεαρή ηλικία παροτρύνθηκε από τον πατέρα του στα γράμματα και τις τέχνες. Επέλεξε την διαλεκτική και μυήθηκε στη λογική του Αριστοτέλη. Σε αντίθεση με την στρατιωτική καριέρα για την οποία τον προόριζε ο πατέρας του, προτίμησε τον ακαδημαϊκό κλάδο και έκανε ταξίδια σε όλη τη Γαλλία, όπου συναντούσε και συνομιλούσε με άλλα επιφανή πρόσωπα· του δόθηκε έτσι ο τίτλος του *Περιπατητικού*.

Έζησε την εποχή των βασιλέων της Γαλλίας Λουδοβίκου ΣΤ΄ του Παχύ και Λουδοβίκου Ζ΄.

² Guillaume de Malmesbury (1090-1143) είναι μοναχός και ιστορικός Άγγλο- Νορμανδός, που είναι κυρίως γνωστός για το βιβλίο του *Gesta Regum Anglorum* (« Οι πράξεις των βασιλέων της Αγγλίας»), ένα χρονικό της αρχαίας ιστορίας της Αγγλίας.

Τα πρώτα εγκώμια του Επίκουρου το 12^ο αιώνα, κατόπιν οι Βίοι του Επίκουρου από τον 13^ο και 14^ο αιώνα, επέμεναν στην **πνευματική** διάσταση της επικούρειας ηδονής. Αλλά αυτή η ασκητική άποψη της επικούρειας φιλοσοφίας συνοδεύεται επίσης από πιο ακριβείς φιλοσοφικές συζητήσεις πάνω στη σχέση ανάμεσα στην αρετή και την ηδονή, ή ακόμη πάνω στην αναγκαιότητα των σωματικών ηδονών.

Ανάμεσα σε αυτές τις συζητήσεις, αυτή που εγκαινιάζεται από τους **γιατρούς** από τον 12^ο αιώνα αποδεικνύεται ιδιαίτερη πλούσια σε πληροφορίες. Ενάντια στον Επίκουρο, κάποιες ιδέες του οποίου γνωρίζουν από τον Γαληνό υπερασπίζονται την αναγκαιότητα της σεξουαλικής ηδονής, όχι μόνο για το σώμα, αλλά επίσης για την πνευματική ισορροπία. Προχωρούσαν λοιπόν πιο μακριά από την φιλοσοφία του Κήπου στην αποκατάσταση της ηδονής, ξαναβρίσκοντας, χωρίς να το γνωρίζουν, τις αναλύσεις του Λουκρήτιου. Στο έργο *Για τη Φύση των Πραγμάτων*, ο Λουκρήτιος τοποθετούσε πράγματι τα κακά του έρωτα στο πάθος, όχι στη σεξουαλικότητα.

Τα περισσότερα θέματα τα οποία θα γίνουν σημαντικά κατά τη διάρκεια της Αναγέννησης είχαν λοιπόν ήδη θιγεί τον Μεσαίωνα. Τους έλλειπε βεβαίως η πολυμάθεια των ουμανιστών για να περιγράψουν με ακρίβεια τις θέσεις του Επίκουρου, αλλά τους έδινε παρ' όλα αυτά μια ιδέα που δεν είχε πλέον καμία σχέση με την λαϊκή εικόνα του αιρετικού, άθεου και ηδονιστή επικούρειου.

Έτσι οι **ουμανιστές**, περιλαμβανομένων και αυτών που έκλειναν περισσότερο να εγκωμιάζουν τον επικουρισμό, έφεραν τελικά λίγα πράγματα στις θετικές συζητήσεις του Μεσαίωνα από την άποψη του φιλοσοφικού περιεχομένου. Ο τόνος βέβαια κέρδισε σε ελευθερία, η ιστορική ακρίβεια ήταν πολύ μεγαλύτερη, η γλώσσα πιο ωραία και η ρητορική πιο αποτελεσματική, αλλά δεν γνώριζαν να αποδώσουν όλες τις αξίες στους Ιταλούς ουμανιστές στην εκ νέου ανακάλυψη του επικουρισμού.

Πράγματι, αυτή η διάσταση απέναντι στον Επίκουρο είναι περισσότερο πολύπλοκη, όπως το μαρτυρεί το έργο *Policraticus* του Jean de Salisbury από τον 12^ο αιώνα. Ο Jean de Salisbury (1115-1180) υπήρξε φιλόσοφος, ιστορικός, πολιτικός, επίσκοπος, φίλος και γραμματέας του Thomas Becket.

Jean de Salisbury και η δυνατότητα ενός χριστιανικού επικουρισμού.

Θα μπορούσαμε να περιγράψουμε το περιεχόμενο του VIII βιβλίου του *Policraticus* λέγοντας ότι ο Jean de Salisbury προσπαθεί να ανασυνθέσει την ιστορία της φιλοσοφίας χωρίζοντάς την σε δύο μέρη, αυτό της αληθινής φιλοσοφίας από την μια μεριά και αυτό των επικούρειων από την άλλη. Αυτή η αντίθεση καλύπτει πράγματι εν μέρει αυτήν που αντιτίθεται στην χριστιανική φιλοσοφία – και ότι είναι συμβατό με αυτήν στην παγανιστική φιλοσοφία- και τη σκέψη των αυλικών, επειδή το έργο επιδιώκει κατ' αρχήν να επιτεθεί στο πλήθος της αυλής και στα απομεινάρια των φιλοσόφων του παρελθόντος. Στο βιβλίο VIII, ο αυλικός θεωρείται κατ' επανάληψη, ως χαρακτηριστικό παράδειγμα επικούρειου, δηλαδή αυτού που απεικονίζει με την συμπεριφορά του κάποιες από τις μορφές της

επικούρειας φιλοσοφίας που έχουν παρανοηθεί, κυρίως τον εγωισμό, την επιδίωξη τιμών, πλούτου, τέτοια αγαθά που οδηγούν τελικά στην άρνηση της πίστης. Μπροστά σε μια τέτοια περιγραφή, ο αναγνώστης περιμένει να βρει πληθώρα κριτικών για τον Επίκουρο. Εντούτοις, εάν ο Jean de Salisbury επιτίθεται στους επικούρειους, ο ίδιος ο Επίκουρος δεν είναι ποτέ ο στόχος των επιθέσεων του. Βέβαια, ξαναβρίσκουμε στα γραπτά του κάποιες από τις παραδοσιακές επιθέσεις ενάντια στον Επίκουρο, κυρίως στην άρνηση της θείας Πρόνοιας και στην ιδέα ενός κόσμου όπου κυριαρχεί το τυχαίο και η τυχαία ένωση των ατόμων. Αλλά, στο *Entheticus* όπως και στο *Policraticus*, ο Jean de Salisbury βεβαιώνει με μεγάλη σαφήνεια ότι υπάρχουν ίχνη αλήθειας σε όλες τις παγανιστικές φιλοσοφίες, στις οποίες συμπεριλαμβάνει και την επικούρεια.

Γι' αυτό δίνει ένα καλό παράδειγμα όταν παραδέχεται ότι ο ορισμός του υπέρτατου αγαθού και της ευτυχισμένης ζωής, τον οποίο δίνει ο Επίκουρος δεν πρέπει να καταδικάζεται σαν τέτοιος, αλλά να αποσαφηνίζεται ως προς την φύση της ηδονής και των μέσων που πρέπει να πάρει κανείς για να επιτύχει την ευτυχία. Πράγματι, ο Jean de Salisbury δεν βλέπει κανένα μειονέκτημα στον τρόπο που η ευτυχισμένη ζωή γίνεται αντιληπτή ως μια ζωή γεμάτη χαρά και απελευθερωμένη από τα βάσανα της καθημερινής ζωής. Μόνο, οι αναγνώστες του Επίκουρου ή αυτοί που υποτίθεται ότι τον έχουν διαβάσει έχουν κάνει σύγχυση ανάμεσα στη χαρά και την ηδονή, αφομοιώνοντας τόσο γρήγορα την ευτυχία στην σωματική ηδονή, σύγχυση που έκανε να γεννηθεί μια ηδονιστική σκέψη που δεν είναι συμβατή με αυτή του Κήπου.

Μια χριστιανική εκ νέου ανάγνωση της φιλοσοφίας του Επίκουρου είναι λοιπόν δυνατή, υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα κάνει κανείς την ίδια γκάφα με τους επικούρειους. Η χαρά πρέπει να προκύπτει από μια συνεχή προσπάθεια, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής, και από μια διαρκή τάση προς την πραγματική ευτυχία στο υπερπέραν. Η αληθινή ευχαρίστηση πρέπει λοιπόν να θεωρείται ως ευχαρίστηση του πνεύματος και όχι του σώματος, η πιο προχωρημένη μορφή της οποίας συνίσταται στην ενατένιση του Θεού. Για να επιτύχει κανείς την ευτυχία, πρέπει, σύμφωνα με τον Jean de Salisbury να υποτάξει την σάρκα στο πνεύμα, υποταγή που δεν είναι δυνατή παρά μόνο με την ελπίδα μιας μέλλουσας ζωής. Μόνο αυτός ο νέος ορισμός θα έδινε νόημα στην επικούρεια προσταγή να μην φοβάται κανείς τον θάνατο. **Ο Jean de Salisbury θεωρεί λοιπόν την ηθική φιλοσοφία του Επίκουρου ως μια ανοικτή φιλοσοφία που μπορεί να επιδέχεται πολυάριθμες ερμηνείες, κυρίως χριστιανικές.**

Σ' αυτή την πλαστικότητα των επικούρειων θέσεων βρίσκεται η αιτία της διαστρέβλωσης των θέσεων του Κήπου από αυτούς που τους ονομάζουν «επικούρειους». Με αυτό τον τρόπο ο Jean de Salisbury ερμηνεύει τον μηχανισμό που οδηγεί στο να μεταμορφώνει κανείς μια φιλοσοφική θεωρία και να προτείνει από αυτήν μια μυθική έκδοση: από έναν σωστό ορισμό, αλλά υπερβολικά γενικό, από την επικούρεια σκέψη, μπορεί κανείς να εξάγει το απόφθεγμα για μια ζωή ακολασίας.

Το κοσμικό «επικούρειος» κατείχε λοιπόν ήδη τον 12^ο αιώνα την λαϊκή έννοια που γνωρίζουμε γι' αυτό και μπορούσε ήδη να χρησιμεύσει σαν ο πιο σύντομος δρόμος για να υποδηλώσει τους πιο ακόλαστους της μεσαιωνικής κοινωνίας. Αντιλαμβάνεται κανείς από τότε γιατί οι αυλικοί, οι τύραννοι

και όλοι αυτοί που δεν γνωρίζουν να ιεραρχούν τα αγαθά τα οποία επιδιώκουν, υποτάσσοντας την ευτυχία του πνεύματος στις μικρές συνηθισμένες ηδονές, μπορούν να συμπεριλαμβάνονται ανάμεσα στους επικούρειους χωρίς να έχουν γνώση τι πραγματικά δίδασκε ο φιλόσοφος. Ζουν με τον τρόπο αυτών που αποκαλούνται «επικούρειοι», χωρίς να είναι οι πραγματικοί μαθητές του Επίκουρου. Δεν θα γνώριζαν, οπωσδήποτε, να ανήκουν σε κάποια σχολή, επειδή από τον Πρόλογο ακόμα του *Policraticus*, οι επικούρειοι προσδιορίζονται από την υποδούλωσή τους στην ατομική επιθυμία.

Για να απεικονίσει αυτό το χάσμα ανάμεσα στην ιστορική μορφή του Επίκουρου και αυτών τους οποίους χυδαία ονομάζουν επικούρειους, ο Jean de Salisbury υπενθυμίζει κάποια από τα λόγια του Σενέκα, του Κικέρωνα ή του Ιερώνυμου πάνω στα σοφά λόγια του Επίκουρου. Όχι μόνο, ο επικούρειος ορισμός του υπέρτατου αγαθού φαίνεται αποδεκτός υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα τον μεταμορφώσουν σε μια ξέφρενη αναζήτηση σωματικών ηδονών, αλλά τα ήθη του Επίκουρου μαρτυρούν ότι άσκησε μια σοφία άλλη από αυτήν που του αποδίδει το πλήθος. **Η σοφία του Επίκουρου και η ηθική του θα ήταν λοιπόν συμβατές με την χριστιανική φιλοσοφία παρά τα λάθη του που αφορούν την αδιαφορία των Θεών και την θνητότητα της ψυχής.**

Οι βιογραφίες του Επίκουρου τον 13^ο και 14^ο αιώνα

Δεν χρειάστηκε καθόλου να περιμένουν την επάνοδο των κειμένων του Διογένη Λαέρτιου τον 15^ο αιώνα ώστε το είδος της βιογραφίας να ανθίσει κατά τον Μεσαίωνα. Από τον 12^ο αιώνα, διαπιστώνουμε μια πολύ σημαντική εγκυκλοπαιδική και ιστοριογραφική δράση, όπως μαρτυρούν τα έργα του Jean de Salisbury. Το *Liber de vita et moribus philosophorum* γραμμένο στις αρχές του 14^{ου} αιώνα από κάποιον ανώνυμο Ιταλό και που αποδιδόταν για μεγάλο χρονικό διάστημα στον Walter Burley περιλαμβάνει μια βιογραφία του Επίκουρου.

Παραθέτουμε τα έργα που αφορούν μέρη της φιλοσοφίας του Επίκουρου:

- Hélinand de Froidmont, *Chronicon 18 : De moribus et vita philosophorum* (περί το 1223).
- Vincent de Beauvais (1190-1264 ; Δομινικανός μοναχός), *Speculum historiale* (1256- 59).
- Jean de Galles, *Compendiloquium de vitis illustrium philosophorum* (μετά το 1250).
- Ανωνύμου, *Fiori e vita di filosofi e d'altri savi e d'imperadori* (1265- 1300).
- Pseudo-Walter Burley, *Liber de vita et moribus philosophorum* (αρχές του 14^{ου} αιώνα).
- Benzo d'Alessandria, *De moribus et vita philosophorum* (περί το 1320).
- Giovanni Colonna, *De viris illustribus* (1300-1340).

Σύμφωνα με τις υπάρχουσες μέχρι τώρα πηγές ο Hélinand de Froidmont (1160- πιθανόν 1237), ο μοναχός του Αβαείου του Froidmont, μεσαιωνικός ποιητής, χρονικογράφος και εκκλησιαστικός συγγραφέας, είναι ο πρώτος που συγκέντρωσε το αναγκαίο υλικό για την συγγραφή μιας βιογραφίας του Επίκουρου στο βιβλίο 18 του έργου του *Chronicon* που είχε διατηρηθεί σε μοναδικό

χειρόγραφο. Εκτός από το *Compendiloquium* του Jean de Galles (Ουαλλός, φραγκισκανός, φιλόσοφος και θεολόγος, γεννήθηκε τον 13ο αιώνα στην Ουαλία και πέθανε το 1295 στο Παρίσι) που ανήκει σε μια παράδοση κειμένων ελαφρά διαφορετική και το *De viris illustribus* του Giovanni Colonna (Ρωμαιοκαθολικός Καρδινάλιος που ανήκε στην περίφημη οικογένεια των Colonna με σημαντική παρουσία στην ιστορία της Ιταλίας. Γεννήθηκε στο Arezzo της Ιταλίας το 1295 και πέθανε το 1348 στην Avignon της Γαλλίας), που έχει επίσης κάποιες διαφορές σε σχέση με τον πρωτεργάτη του είδους, τα άλλα κείμενα που αναφέρθηκαν πιο πάνω δεν είναι παρά προσαρμογές αυτών που βρίσκουμε στα κείμενα του Hélinand de Froidmont. Βρίσκουμε πάντοτε σ' αυτά τα ίδια μέρη, μερικές φορές οργανωμένα με διαφορετική σειρά: μια σύντομη βιογραφική σημείωση, ένα απάνθισμα παραθέσεων βγαλμένων από τα έργα του Κικέρωνα, του Σενέκα, του Τερτυλλιανού, του Λακτάντιου, του Αμβρόσιου, του Ιερώνυμου, του Αυγουστίνου και του Βοήθιου, ο σκοπός των οποίων είναι να υπογραμμίσουν τα σημαντικά στοιχεία της σκέψης του Επίκουρου.

Το κείμενο του Hélinand de Froidmont αφήνει στον αναγνώστη την εντύπωση ότι ο ιδρυτής του Κήπου ήταν χωρίς καμιά αμφιβολία μεγάλος σοφός, ο οποίος σίγουρα έκανε κάποια επιλήψιμα φιλοσοφικά λάθη, αλλά που είναι εύκολο να διορθωθούν χωρίς να αγγίζουν τις ίδιες τις βασικές αρχές της σοφίας του. Αφαιρώντας αυτά τα λάθη της, η επικούρεια σκέψη δεν γίνεται μόνο συμβατή με την χριστιανική σοφία, αλλά επίσης με κάποιο ιδεώδες μοναστικής ζωής.

Εκτός από την έκδοση στη λαϊκή ιταλική γλώσσα του τέλους του 13^{ου} αιώνα, που δεν αναφέρει τα λάθη του άλλα κείμενα κάνουν συστηματική αναφορά: 1) ο Επίκουρος αρνείται την θεία Πρόνοια, 2) είπε ότι η ηδονή είναι το υπέρτατο αγαθό, 3) Βεβαίωσε ότι η ψυχή είναι θνητή. Ο Giovanni Colonna διαφοροποιείται από την παράδοση προσθέτοντας σε αυτό τον κατάλογο ένα τέταρτο λάθος: την αιωνιότητα του κόσμου. Ανάλογα με τη σειρά έκθεσης που διαλέγουν και ανάλογα εάν τονίζεται η σοφία ή τα λάθη, καταλήγουν σε ένα πορτραίτο του Επίκουρου λίγο διαφορετικό ανάλογα με την έκδοση. Ο Jean de Galles είναι λοιπόν λίγο πιο κριτικός απέναντι στην επικούρεια ηθική, αλλά δεν επιμένει τελικά πραγματικά στην κατεύθυνση του Jean de Salisbury ή σε αυτήν των πιο πικρόχολων κριτικών για τον Επίκουρο. Αρκείται να φανερώσει κάποια κενά στην θεωρία του Επίκουρου, αφήνοντας έτσι ανοικτό τον απαιτούμενο χώρο για την συγκρότηση της μορφής του επικούρειου όπως την ξέρουμε ακόμα και σήμερα. Ο Επίκουρος δεν είναι ίσως πάντοτε λογικός και οι μαθητές του έχουν επιλέξει για να ακολουθήσουν τον πιο εύκολο δρόμο, δηλαδή τον δρόμο της σωματικής ηδονής.

Η κατάσταση φαίνεται να αλλάζει τον 14^ο αιώνα. Βέβαια, ο ψευδο- Walter Burley (ο Walter Burley 1275-1344, από τους πλέον σημαντικούς φιλοσόφους του 14^{ου} αιώνα τόσο στην Αγγλία όσο και στη Γαλλία) και ο Benzo d' Alessandria (από τους πρώτους ουμανιστές) μοιράζονται ακόμα την άποψη του Hélinand de Froidmont και η έκδοση στην λαϊκή ιταλική γλώσσα φθάνει ακόμα στο να απαλείψει κάθε κριτική για τον Επίκουρο.

Ο Giovanni Colonna δεν υπογραμμίζει μόνο την δυνατότητα διπλής ανάγνωσης της ηδονής στο Επίκουρο, αλλά επιμένει στην πολύ μεγαλύτερη ελαστικότητα της ηθικής του, κάτι που θα τον

έφερνε κοντά στους σοφιστές. Αντίθετα με τον Jean de Salisbury, ο δομινικανός εννοεί να αποδείξει ότι οι λαϊκοί επικούρειοι μπορούν κάλλιστα να διεκδικήσουν την κληρονομιά του Επίκουρου, καθώς η διδασκαλία του δικαιολογεί όλα τα δυνατά είδη ζωής, ακόμα και αυτά που φαίνονται αντιφατικά μεταξύ τους. Επιπλέον φαίνεται να εγκωμιάζει την επιστροφή σε μια στωική θεώρηση των αρετών ενάντια στον ηδονισμό.

Παρ' ότι ο τόνος του είναι πολύ περισσότερο κριτικός από τους προηγούμενους, ο Giovanni Colonna καταλήγει να αναφέρει κάποια από τα πιο όμορφα λόγια του Επίκουρου όπως τα αναφέρουν ο Ιερώνυμος και ο Σενέκας. Ξαναβρίσκουμε λοιπόν τα ίδια στοιχεία όπως και στις άλλες βιογραφίες: ο Επίκουρος έχει επαινέσει την αξία της λιτότητας, όπως το αναφέρει ο Ιερώνυμος και έγγραψε ωραία πράγματα, όπως λέει ο Σενέκας.

Αυτή η σύντομη εξέταση των βιογραφιών του Επίκουρου και κάποιων από τις πηγές τους, υποστηρίζει ο Aurélien Robert, κάνει εμφανές ότι από τον 12^ο μέχρι τον 14^ο αιώνα, δεν είναι σπάνιο να βρει κανείς ένα πορτραίτο μάλλον θετικό του Επίκουρου, τουλάχιστον σε ότι αφορά τα ήθη του και την διδασκαλία του που αφορά την πρακτική σοφία. Δεν βρίσκει κανείς ούτε ίχνος ύβρεως ή αισχρότητας, όπως στην περίπτωση του Διογένη Λαέρτιου. Κατά γενικό τρόπο, η μεσαιωνική κριτική διακρίνει δύο κατηγορίες επικούρειων: αυτούς που ακολουθούν τη διδασκαλία του δασκάλου και πέφτουν στα ίδια λάθη, δηλαδή τους αιρετικούς, και αυτούς που έχουν παρανοήσει αυτή την διδασκαλία και έχουν βγάλει από αυτήν δικαιολογίες για τις καταχρήσεις τους, δηλαδή τους οπαδούς του λαϊκού ηδονισμού. Εκτός από τον Giovanni Colonna, που αρνείται να κάνει μια τέτοια διάκριση, φαίνεται ότι οι περισσότεροι από τους συγγραφείς των κειμένων που αναφέραμε πιο πάνω βεβαιώνουν διάσταση ανάμεσα στην φιλοσοφία και την λαϊκή εικόνα την οποία αποδίδουν στους μαθητές του.

Η σφραγίδα του επικούρειου

Οι επικούρειοι από πολύ νωρίς είχαν τοποθετηθεί στους αιρετικούς: ο άγιος Ιερώνυμος στο έργο του *Adversus Jovinianum*, θεωρεί τον αιρετικό Ιοβινιανό ως «τον επικούρειο της χριστιανοσύνης». Ο Ειρηναίος της Λυών στο έργο του

Haereses, χαρακτηρίζει τους γνωστικούς ως «επικούρειους». Ο Ισίδωρος της Σεβίλλης συνδέει και αυτός την σχολή των επικούρειων σε μια αίρεση – ίσως με την ασθενή έννοια του όρου «σχολή» - χωρίς μεγαλύτερη ακρίβεια. Πηγές πιο κατοπινές εντάσσουν τον Επίκουρο στην αίρεση των καθαρών. Τον 13^ο αιώνα ο φραγκισκανός Jean Peckman, επαναφέρει την ιδέα μιας λαϊκής προέλευσης αυτών που αποκαλούνται «επικούρειοι», αλλά εντούτοις τους εντάσσει στην αίρεση των Σαδδουκαίων, δηλαδή αυτών που αρνούνται την ανάσταση των σωμάτων. Ο Pierre de Jean Olini, από την πλευρά του, δεν διστάζει να τους κάνει όχι μόνο αιρετικούς αλλά και άπιστους. Σε

αυτά τα διαφορετικά πλαίσια, πρόκειται πάντοτε να καταδικάσουν τις θεολογικές θεωρίες των επικούρειων. Επειδή ο ίδιος ο Επίκουρος δεν μπορούσε να θεωρηθεί αιρετικός, επίσης πρέπει να θεωρήσουν ότι η λέξη «επικούρειος» προσδιορίζει την σχολή στοχαστών που συνδέονται μεταξύ τους με αυτή ή την άλλη αποδοχή της θεωρίας της σχολής του Κήπου, κάτι που επιτρέπει πιο ελαστική χρήση του όρου. Είναι αυτό που βρίσκουμε από τον 6^ο και 7^ο αιώνα στα γραπτά του Ισιδώρου της Σεβίλλης, καθώς εξηγεί την προέλευση του όρου «επικούρειος» στο κεφάλαιο του έργου του *Ετυμολογίες*, αφιερωμένο στις φιλοσοφικές σχολές: ο επικούρειος είναι φίλος της ματαιοδοξίας και όχι της φρόνησης, που υποστηρίζει ότι το υπέρτατο αγαθό δεν είναι τίποτα άλλο από την ηδονή και την ευχαρίστηση του σώματος, ότι ο κόσμος αποτελείται από άτομα που ενώνονται κατά τύχη, ότι ο Θεός είναι αδιάφορος για τα ανθρώπινα, και τέλος ότι η ψυχή δεν είναι τίποτα άλλο από μια σωματική οντότητα και η οποία είναι συνεπώς θνητή. Εκτός από την μαρτυρία του Γιοναννί Colonna, οι βιογραφίες του Επίκουρου δεν περιέχουν κανένα στοιχείο που να επιτρέπει την μειωτική έννοια του όρου «επικούρειος» σε άλλο πράγμα πέραν από τα λάθη τα οποία καταδικάζει η Εκκλησία, εκτός από το να θεωρήσει κανείς ότι ο επικούρειος πρόδωσε την σκέψη του δασκάλου.

Αλλά βρίσκουμε επίσης, τουλάχιστον από τον Jean de Salisbury, χρήσεις του όρου που προσεγγίζουν την λαϊκή έννοια. Τέτοια περίπτωση βρίσκουμε σε πολυάριθμες λογοτεχνικές πηγές του 14^{ου} αιώνα. Για παράδειγμα στο έργο *Nuona cronica*, ο Γιοναννί Vallani αποδίδει τις πυρκαγιές στη Φλωρεντία του 1115 και 1117 στους επικούρειους και στα ήθη τους, χωρίς να κάνει καμία σύνδεση με την ιστορική προσωπικότητα του Επίκουρου. Στους *Μύθους του Καντέρμπουρου* του Geoffrey Chancer και στο *Le miroir de l' omme* του John Gower η κατάσταση του σώματος και οι σωματικές ηδονές είναι αυτές που προσδιορίζουν τον επικούρειο. Ο όρος «επικούρειος» φαίνεται λοιπόν ότι έχει γίνει γενικός όρος μάλλον ασαφής.

Αυτή τη διπλή έννοια την ξαναβρίσκουμε κυρίως στον Dante, για τον οποίο,

«*Με τον Επίκουρο, όλοι οι οπαδοί του έχουν τον τάφο τους από αυτή τη μεριά, αυτοί που κάνουν να πεθαίνουν οι ψυχές με το σώμα*».

Οι επικούρειοι είναι πραγματικά αιρετικοί, εφόσον τους τοποθετεί στον έκτο κύκλο της *Κολάσεως* και υπερασπίζονται την θνητότητα της ψυχής, αλλά μπορεί να πρόκειται και για μη φιλοσόφους τα ήθη των οποίων είναι εμπνευσμένα από την αναζήτηση της απαγορευμένης ηδονής. Αυτοί οι στίχοι της *Κολάσεως* προκάλεσαν πολυάριθμα σχόλια. Ο Dante διακρίνει πράγματι τον Επίκουρο και τους επικούρειους από τη μια μεριά και δεν συγχέει από την άλλη μεριά την σοφία του Επίκουρου και τα φιλοσοφικά και θεολογικά του λάθη. Ως προς αυτό, ο Dante εγγράφεται απολύτως στην παράδοση την οποία μέχρι τώρα έχουμε δει και διακρίνει κανείς τους τρεις κύριους

πρωταγωνιστές τους οποίους έχουμε συναντήσει μέχρι τώρα: τον Επίκουρο, τον αιρετικό επικούρειο και τον λαϊκό επικούρειο.

Το σχόλιο του Giovanni Boccaccio - κάποιες ιστορίες του *Δεκαήμερου* του θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν στην εποχή που τον χαρακτηρίζουν επικούρειο- συνιστά σε ότι αφορά αυτόν μια πιο καθαρή μορφή αποκατάστασης του Επίκουρου σε αντίθεση με την προφανώς ανεπιφύλακτη καταδίκη του Dante. Ο Boccaccio³ υπογραμμίζει την λιτότητα των ηθών του Επίκουρου αναγνωρίζοντας εντούτοις ότι μπόρεσε να κριθεί αιρετικός για ορισμένες από τις θέσεις του.

«Ο Επίκουρος ήταν φιλόσοφος γεμάτος λιτότητα και ηθική, ήταν αξιοσέβαστος άνθρωπος την εποχή του Φιλίππου, βασιλιά της Μακεδονίας και πατέρα του Αλεξάνδρου. Είναι αλήθεια ότι είχε κάποιες γνώμες διεστραμμένες και αποκρουστικές, επειδή αρνιόταν εντελώς την αιωνιότητα της ψυχής και ότι υποστήριξε ότι αυτή πεθαίνει με το σώμα, όπως τα άλογα ζώα.[ ] Υποστήριξε επίσης ότι το υπέρτατο αγαθό βρίσκεται στις ηδονές της σάρκας, οι οποίες ικανοποιούν την αισθησιακή όρεξη, ακριβώς όπως το υπέρτατο αγαθό των ματιών βρίσκεται στο γεγονός να μπορεί κανείς να δει ότι θέλει και ότι του αρέσει να δει, αυτό των αυτιών στο γεγονός της ακοής, των χεριών στην αφή και της γεύσης στο φαί. Και πολλοί είναι αυτοί που κρίνουν ότι ο φιλόσοφος αυτός ήταν άνθρωπος με μεγάλη λαιμαργία, πράγμα που δεν είναι αλήθεια, επειδή κανένας άλλος εκτός από αυτόν δεν υπήρξε πιο λιτός. Αντίθετα, προκειμένου να αισθανθεί αυτή την ηδονή στην οποία έκανε να βρίσκεται αυτό που είναι το υπέρτατο αγαθό, συγκρατούσε για πολύ την πείνα του, καλύτερα να πούμε την επιθυμία για να φάει, η οποία πολύ συγκρατημένη, έκανε ώστε όχι μόνο το ψωμί, αλλά και οι ρίζες των άγριων χόρτων να του αρέσουν υπερβολικά και να επιθυμεί να τα τρώει. Και, ακόμα, από τη στιγμή που συγκρατούσε την δίψα του, όχι μόνο άσχημα κρασιά, αλλά επίσης νερό, και επιπλέον, ακόμα και αν δεν ήταν καθαρό, του άρεσε και τα έπινε με όρεξη. Και, συνεπώς, δεν ήταν καθόλου λαιμαργός, όπως πιστεύουν πολλοί. Η λιτότητά του δεν ήταν εντούτοις αξιέπαινη διότι δεν την χρησιμοποιούσε για έναν αξιέπαινο σκοπό. Εξαιτίας λοιπόν αυτών των γνωμών που είναι τελείως μακριά από την αλήθεια ο συγγραφέας τον τοποθετεί ως αιρετικό που είναι καταδικασμένος σε αυτόν τον χώρο, και μαζί του, όλους αυτούς που ακολούθησαν τις γνώμες του». (Giovanni Boccaccio, *Esposizioni sopra la comedia*, Canto X, 10-13).

Βλέπουμε λοιπόν πως η μαρτυρία του Jean de Salisbury δίνει νόημα, πριν από τα κείμενα του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα, στην διάκριση ανάμεσα στην ιστορική φυσιογνωμία του Επίκουρου και στην λαϊκή ή εκκλησιαστική φυσιογνωμία του επικούρειου. Στο έργο του *Policraticus* ο επικούρειος ήταν πάνω από όλα ο εγωιστής, αυτός που κάνει να περνά η προσωπική του ευχαρίστηση πριν από αυτή των άλλων, ο αυλικός που είναι εντελώς έτοιμος να απολαύσει κάποια άνεση. Μπορεί λοιπόν να υπάρχει, σύμφωνα με τον Jean de Salisbury, σύνδεση ανάμεσα στην διδασκαλία του

---

³ Ο Τζιοβάνι Μποκκάτσιο (1313-1375), γνωστός με το εξελληνισμένο Ιωάννης Βοκάκιος, ήταν Ιταλός συγγραφέας, ο μεγαλύτερος από τους μαθητές του φημισμένου Πετράρχη.

Επίκουρου, εάν αυτή έχει παρανοηθεί, και στα ήθη των επικούρειων. Ο Jean de Galles συμφωνεί σ' αυτά, αλλά επιμένει στο αμφιλεγόμενο, ενώ ο Giovanni Colonna θεωρεί όπως και ο Λακτάντιος ότι η διδασκαλία του Επίκουρου μπορεί να δικαιολογήσει όλες τις παρεκκλίσεις των επικούρειων, που αφορούν τους αιρετικούς φιλοσόφους ή τον λαό. Όλοι δέχονται εντούτοις ένα ορισμένο χάσμα ανάμεσα στον Επίκουρο και στους επικούρειους.

Επίλογος

Το έργο του Jean de Salisbury, όπως και των χρονικογράφων και βιογράφων που εμπνεύστηκαν από αυτόν, δεν μπορεί να έχει ενιαία αντίληψη. Από τον Διογένη Λαέρτιο στον Pierre Gassendi, η εργασία της συρραφής για τη ζωή και τα ήθη του Επίκουρου έδωσε διαφορετικά αποτελέσματα σύμφωνα με το πορτρέτο που ήθελαν να στήσουν γι' αυτόν. Από την ίδια πρώτη ύλη, από το ίδιο θέμα, ξεπροβάλλει μια παλέτα χρωμάτων ξεκινώντας από την φωτεινότητα μιας πρωτόγονης Εδέμ όπου παγανιστές και χριστιανούς τους ένωνε η φρόνηση μέχρι το σκοτάδι των κύκλων της Κολάσεως. Αλλά, η εικόνα του Επίκουρου είναι σπάνια τόσο σκοτεινή όσο θα ήθελαν να μας κάνουν να πιστέψουμε κάποιοι ιστορικοί. Ο Διογένης Λαέρτιος ανέλαβε ήδη την υπεράσπιση του Επίκουρου κατά την αρχαιότητα και ο Gassendi, αν και επιτίθεται ακριβώς σε αυτό που αναφέρεται στο έργο *Βίοι και θεωρίες σημαντικών φιλοσόφων* το έργο του παρουσιάζει μια αμφισημία. Γράφει:

«Δεν ισχυρίζομαι σίγουρα ότι ο Επίκουρος δεν έκανε λάθη, ούτε ότι είναι ο μόνος που ανακάλυψε την αλήθεια, όπως ισχυρίζονται κάποιοι από τους οπαδούς του: βεβαιώνω μόνο ότι ο μύθος που έχει κοινά εξαπλωθεί για λογαριασμό του γεννήθηκε, τελείως άδικα, από αυτό που οι οπαδοί άλλων ομάδων συνέτριψαν, άλλοτε από ζήλια και από εξουσία, σήμερα από περιφρόνηση και από αντίδραση των μαζών.» Και πιο κάτω προσθέτει:

«Γι' αυτό που είναι δόγματα της θρησκείας, δεν αμφισβητώ ότι, όπως ήδη έχω υποδείξει, κάποιες διδαχές του Επίκουρου είναι διαμετρικά αντίθετες με αυτά, αυτές κυρίως που αφορούν την Πρόνοια και την αθανασία της ψυχής. [...] Είναι πολύ σκανδαλώδες να αγνοούμε τόσα καλά πράγματα εξαιτίας κάποιων κακών και να κόβουμε την τριανταφυλλιά γιατί ανάμεσα στα ρόδα υπάρχουν και αγκάθια».

Αναγνωρίζουμε εδώ, γράφει ο Γάλλος ερευνητής, την στάση που έπαιρναν ήδη οι άνθρωποι του μεσαίωνα όταν μιλούσαν για την σοφία του Επίκουρου χωρίς να εκτίθενται από την άποψη της πίστης. **Από αυτή την άποψη, είναι ισχυρό να διαπιστώσουμε ότι το μεσαιωνικό πορτραίτο του Επίκουρου δεν είναι πιο σκοτεινό από αυτό του Gassendi και είναι πολύ λιγότερο από αυτό του Διογένη Λαέρτιου.**

Κυρίως είναι η διαθεσιμότητα και η χρήση των αρχαίων πηγών που φαίνεται να διακρίνουν την εποχή του Μεσαίωνα. Είναι πράγματι εντυπωσιακό να διαπιστώνουμε ότι ο

Gassendi κατηγορεί ευθέως τους στωικούς και τους Πατέρες της Εκκλησίας για όλα τα κακά, επειδή βρίσκονταν στην πηγή όλων των μύθων που αφορούσαν τον Επίκουρο. Αντίθετα, οι συγγραφείς που έκαναν συρραφή πληροφοριών του Μεσαίωνα, μη έχοντας πρόσβαση στα κείμενα του Διογένη Λαέρτιου, κατόρθωσαν να βρουν σε κάποιους στωικούς και κάποιους Πατέρες της Εκκλησίας αρκετό υλικό για να ξεπλύνουν την μνήμη του Κήπου ξεχωρίζοντας το στάχυ από την ήρα.

Αν και η συντριπτική πλειοψηφία των φιλοσόφων και θεολόγων του Μεσαίωνα έκανε κριτική στον Επίκουρο για τα λάθη του, δεν συμφωνούν όλοι για την σύνδεση ανάμεσα σε αυτά λάθη και εκείνα, άλλου είδους, τα οποία αποδίδουν στους επικούρειους. Δεν είναι παρά δια μέσου αυτού του διαχωρισμού ανάμεσα στον δάσκαλο και τους μαθητές του που μπορέσαμε να δούμε όσο ποτέ, υποστηρίζει ο Aurélien Robert, ότι τον Μεσαίωνα, δεν έγινε χρήση θρύλων ή μύθων για τα ήθη των Επικούρου για να ερμηνεύσουν αυτά των επικούρειων.

25-11-2021

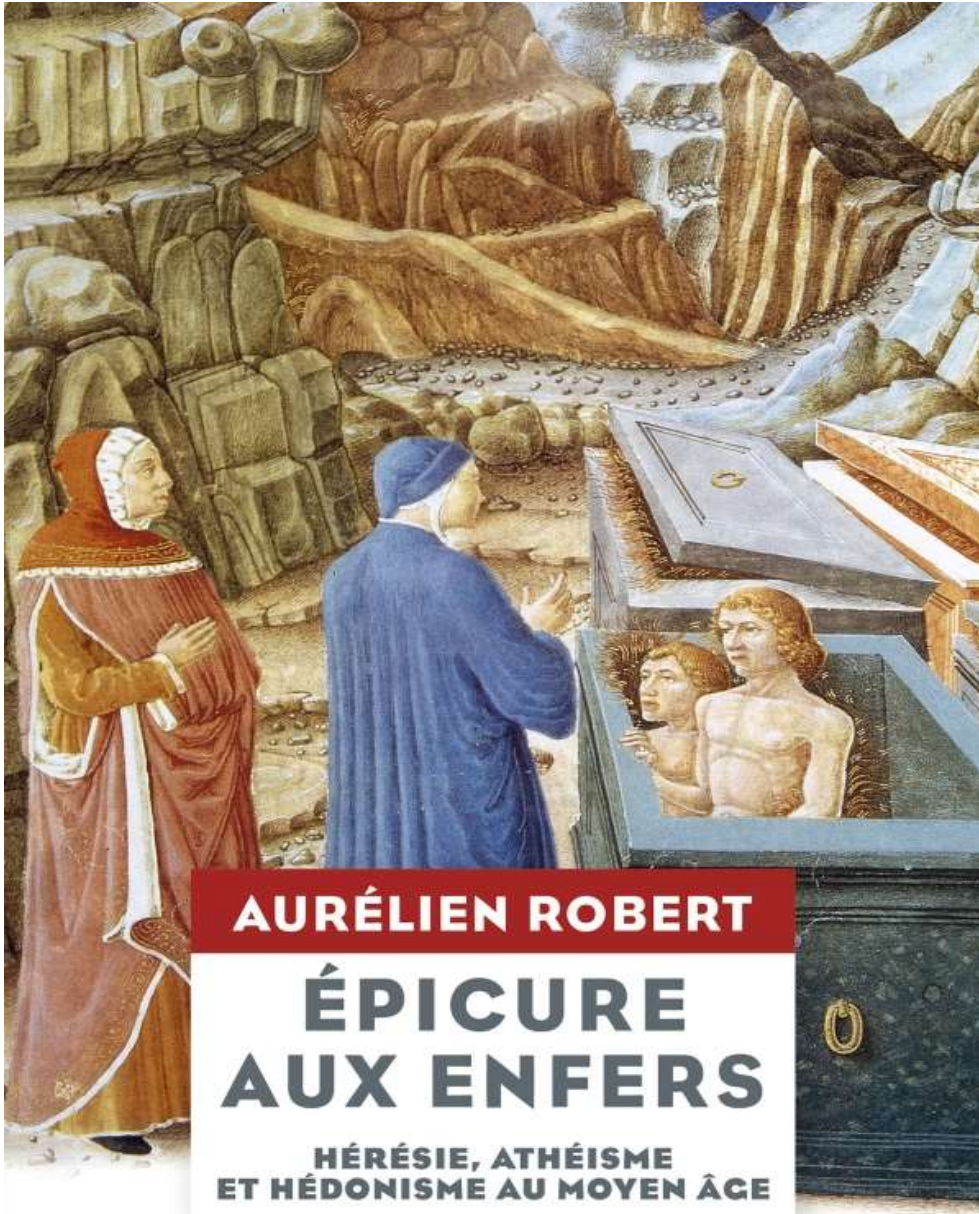
Λεωνίδας Α. Αλεξανδρίδης

Βιβλιογραφία

1. Jean- Marie Guyau, *La morale d'Épicure et ses rapports avec les doctrines contemporaines*, 7 Edition, Librairie Felix Alcan, Paris, 1927.
2. Aurélien Robert, *Épicure et les épicuriens au Moyen Âge*, Micrologus, XXI, σ. 3-46 ,2013.
3. Aurélien Robert, *Épicure aux enfers. Hérésie, athéisme et hédonisme au Moyen Âge*, Fayard, 2021.
4. Aurélien Robert, *Épicure aux enfers. Hérésie, athéisme et hédonisme au Moyen Âge*, άρθρο.
5. Joël Schnapp, *Épicure aux enfers. Hérésie, athéisme et hédonisme au Moyen Âge*, άρθρο.
6. Jean – François Kahn, *Le penseur à abattre qui n'a cessé de ressusciter*, Le Point / 26 -7- 2012
7. Roger-Pol Droit, *Le Bonheur calme d' Epicure*, Le Point / 26 -7- 2012

AURÉLIEN ROBERT

ÉPICURE AUX ENFERS

**HÉRÉSIE, ATHÉISME
ET HÉDONISME AU MOYEN ÂGE**

fayard
HISTOIRE